

CAPITOLUL 4

INFODEMIA ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI DE COVID-19

Daniela LICĂ

Data la care OMS a declarat situația provocată de apariția în China a virusului COVID-19 și răspândirea sa rapidă în lume ca întrunind caracteristicile unei pandemii – 11 martie 2020 – este una de referință, întrucât a marcat o schimbare în viața majorității oamenilor de pe mapamond.¹⁷ Având în vedere propagarea rapidă în lume și riscurile pentru sănătate – despre care nu se cunoșteau, la momentul respectiv, suficiente date – subiectul a acaparat, pe de o parte, spațiul media și, pe de altă parte, interesul opiniei publice, devenind, în scurt timp, dominant. O dovadă în acest sens o constituie faptul că, la o căutare pe internet a sintagmei *COVID-19*, motorul Google furnizează instantaneu peste 4,100 mld. de rezultate – de la statistici și informații oficiale, la știri și diverse articole de presă¹⁸.

În contextul prezentat, ne adresăm întrebarea în ce măsură a afectat viața oamenilor virusul *per se*, prin comparație cu cantitatea covârșitoare a informațiilor – infodemia – pe acest subiect. Așadar, *ipoteza principală* a prezentei lucrări este că infodemia a afectat populația planetei într-o proporție mai mare decât virusul însuși. Infodemia, conform Organizației Mondiale a Sănătății, se referă la situația în care, în timpul unei epidemii, există o cantitate prea mare de informații, inclusiv informații false sau înșelătoare în mediul digital și fizic (WHO n.d.).

Afirmăm aceasta, întrucât multitudinea de informații negative, precum și restricțiile impuse, au afectat aproape întreaga populație a planetei, în vreme ce virusul în sine a cauzat un număr redus de îmbolnăviri grave și, respectiv, decese. Aducem ca argument în sprijinul acestei afirmații statisticile conform cărora, în primii doi ani de pandemie, până la data de 11.03.2022, au fost înregistrate oficial, la nivel mondial,

---

¹⁷ Directorul-General al OMS, T. A. Ghebreyesus, a declarat, la 11 martie 2020, că virusul Covid-19 poate fi caracterizat ca pandemic, aceasta fiind prima pandemie cauzată de un coronavirus (DG 2020).

¹⁸ Căutarea a fost realizată la momentul lunii martie 2022.

puțin peste 2,5 milioane de decese asociate noului coronavirus, adică circa 3% din numărul total de pacienți infectați înregistrați, acest procent fluctuând în decursul pandemiei, în funcție de numărul de cazuri de îmbolnăviri și de decese la un moment dat în timp – 0,01% fiind, cel mai probabil, cea mai mică valoare înregistrată¹⁹.

Pentru a demonstra această ipoteză, vom arăta care sunt efectele infodemiei asupra populației în plan psihologic, precum și reacțiile comportamentale, astfel cum au fost explicate de specialiști – medici psihologi și, deopotrivă, sociologi. În încheierea lucrării, se regăsesc o serie de abordări în vederea creșterii conștientizării cu privire la infodemie și componenta sa de dezinformare.

Cercetarea de față comportă și alte două ipoteze adiacente. Prima dintre acestea este că informațiile despre pandemia de COVID-19 sunt, pe de o parte, atât de numeroase, provenind dintr-o multitudine de surse (atât oficiale, cât și neoficiale) și, pe de altă parte, atât de diferite – chiar contradictorii –, încât devine tot mai dificil pentru opinia publică să determine veridicitatea lor. Cea de a doua ipoteză adiacentă pe care o avansăm – derivată din cea dintâi – este că dezinformarea se poate produce inclusiv prin intermediul unor surse oficiale, chiar fără a exista o intenție în acest sens. De altfel, aspectul intenționalității este destul de dificil de dovedit.

În acest context, semnalăm două dimensiuni ale cercetării: prima este legată de aspectul cantitativ al informației – în acest sens, putem afirma că ne confruntăm cu o infodemie sau chiar cu o ofensivă informațională – iar cea de a doua se referă la aspectul calitativ al informației – invocăm aici provocarea/capacitatea de a decela în ce măsură o afirmație sau o narațiune este adevărată sau falsă.

În paralel cu informările provenind din surse oficiale și media mainstream (media dominantă), au fost publicate și diseminate, în special

---

¹⁹ Cel mai adesea, victimele au prezentat comorbidități – boli cronice sau boli incurabile. Mai mult, precizăm că acest procent de 3% este unul relativ, întrucât a fost calculat pe baza deceselor înregistrate în 11.03.2022, și anume 6.086, care reprezintă un număr ce se încadrează între jumătate și o treime din numărul maxim înregistrat de decese zilnice la nivel mondial de la debutul pandemiei – acesta fiind de 16.815, până la momentul 21 ianuarie 2021 (Worldometres 2022 b) – nu putem ignora inclusiv factorul sezonier aici. La momentul publicării volumului (luna septembrie 2022), rata deceselor asociate virusului scăzuse la 591 pe zi (18.09.2022), înregistrându-se un total de 6.531.048 decese de la debutul pandemiei (Worldometres 2022 a), ceea ce se traduce într-un procent 0,01% decese din totalul cazurilor înregistrate.

în mediul online, prin intermediul social media, numeroase știri și informații aflate în opoziție față de curentul dominant, unele fiind încadrate ca știri false, iar altele, parte a teoriilor conspiraționiste. În legătură cu acest aspect, ne putem pune, în mod firesc, întrebarea, asemenea altor cercetători sau cadre didactice din domeniul comunicării, cine are capacitatea sau autoritatea de a decide dacă o informație este adevărată²⁰ sau falsă, având în vedere că nu există întotdeauna un consens între experți pe o anumită temă (Vraga și Bode 2020). În plus, arată acestea, corpul de dovezi pe baza cărora comparăm afirmațiile poate fi contradictoriu, incomplet sau speculativ. Incontestabil, ideile noastre despre ceea ce este adevărat se pot schimba, în timp, prin discursul public despre status quo-ul legat de o situație, și prin opiniile adverse manifestate față de acesta. Și, nu în ultimul rând, nu este întotdeauna clar care experți anume au credibilitate într-un domeniu (Pabst 2022) (Vraga și Bode 2020).

În ceea ce privește cadrul temporal al analizei, acesta nu se limitează exclusiv la anul 2021, ci are în vedere perioada de la debutul pandemiei, extinsă până la publicarea lucrării. Această abordare oferă o perspectivă de ansamblu asupra fenomenului infodemic analizat și a efectelor sale asupra populației, a modului în care anumite afirmații și narațiuni și-au menținut sau nu valabilitatea, precum și date referitoare la dinamica numărului de îmbolnăviri și decese asociate raportate.

Considerăm necesară aici și o incursiune terminologică, având drept scop clarificarea cu privire la utilizarea variantelor *narațiune* și *narativ/narativă*, folosite în paralel în limba română, deopotrivă de cei care

---

²⁰ Considerăm relevantă pentru cercetarea de față o intervenție cu privire la semnificația și la nuanțele adevărului. Ca înțeles de bază, *adevărul* reprezintă o „concordanță între cunoștințele noastre și realitatea obiectivă; oglindire fidelă a realității obiective în gândire; ceea ce corespunde realității, ceea ce există sau s-a întâmplat în realitate.” (DEX 2009). Sursa citată face distincția dintre adevăr *obiectiv*, adevăr *relativ* și adevăr *absolut*. Astfel, *adevărul obiectiv* reprezintă „conținutul obiectiv al reprezentărilor omului, care corespunde realității, lumii obiective, independent de subiectul cunoscător”, în vreme ce *adevărul relativ* este o „reflectare justă, însă aproximativă, limitată a realității”. A se vedea, în textul acestei lucrări, trimiterea la realitate văzută ca un construct social. Se precizează, tot în sursa anterior citată, un sens particular al *adevărului relativ* – util și aplicabil prezentului studiu – ca fiind „un adevăr admis de știință într-o anumită etapă istorică, care urmează a fi dezvoltat, verificat și precizat și care constituie o treaptă în cucerirea adevărului absolut”. Putem aplica acest adevăr relativ la descoperirile anunțate în stadiul incipient al pandemiei, dintre care, ulterior, unele au fost confirmate, iar altele infirmate. Și, în fine, *adevărul absolut* este adevărul „alcătuit din suma adevărilor relative, care nu poate fi dezmințit în viitor, care reprezintă cunoașterea completă, sub toate aspectele, a lumii obiective și de care omenirea se apropie din ce în ce mai mult.” Apare, în mod firesc, întrebarea: poate suma unor adevăruri relative să dea un rezultat absolut?

lucrează în domeniul informației, precum și în media. Precizăm că ambii termeni sunt corecți, însă trebuie făcută o diferențiere cu privire la sensul lor, modul și colocațiile²¹ în care sunt folosiți. Din păcate, dicționarele explicative nu aduc lumină în acest caz, necuprinzând sensul folosit în media. Din punct de vedere morfologic, dicționarele generaliste prezintă cuvântul *narativ/-ă* ca adjectiv și nu ca substantiv²². Acesta este, probabil, și motivul pentru care cuvântul este folosit în mod oscilant, uneori cu forma de neutru, alteori, cu forma de feminin.

În lucrarea „Matrioșka mincinoșilor. Fake news, manipulare, populism”, jurnalistul Marian Voicu definește *narațiunea fake* ca fiind „o structură narativă construită atent, ca vehicul pentru fake news” (Voicu 2018). Putem observa faptul că autorul explică sensul narațiunii cu ajutorul cuvântului „narativ”, folosit ca adjectiv, în sintagma „structură narativă”.

Într-un articol publicat în revista *Transilvania*, intitulat „Narațiune și interacțiune: preliminarii teoretice comparate”, Vlad Pojoga, cercetător și traducător, a realizat un studiu terminologic și conceptual comparat al termenului în limba engleză (*narrative*) și în limba română (*narațiune*), evidențiind nuanța cu sens socio-politic cuprinsă de dicționarul Merriam-Webster: „o modalitate de a prezenta sau înțelege o situație sau serie de evenimente care reflectă și promovează un anumit punct de vedere sau set de valori”, precizând că, «în limba română, nu a fost preluat ca „narațiune”, ci, într-un mod cel puțin straniu, ca „narativ”». Autorul nu include însă un studiu care să arate dacă a cercetat frecvența ocurenței termenilor *narațiune* versus *narativ* în limba română și nici surse cu contexte ilustrative, ceea ce conferă anumite limite articolului.

Studiul personal cu privire la ocurența celor doi termeni în presa scrisă și audiovizual a relevat faptul că majoritatea jurnaliștilor și specialiștilor consacrați folosesc termenul „narațiune” ca substantiv și „narativ” ca adjectiv: *structură narativă* (Voicu 2018), *linii narrative* (Ireton și Posetti 2021). Spre exemplificare, și pe platformele de fact-checking Veridica și Antifake²³, termenii *narațiune* și *narativ* sunt utilizați astfel.

²¹ Colocația reprezintă un grup de cuvinte, o sintagmă (DEX 2009).

²² A se vedea <https://dexonline.ro/definitie/narativ>

²³ Platforma Veridica (<https://www.veridica.ro/>) reprezintă o publicație specializată în monitorizarea, analiza și demontarea campaniilor de fake news, dezinformare și manipulare din Europa Centrală și de Est, proiectul

După cum arată și prof. univ. dr. Rodica Zafiu, membru al Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan”, „termenul englezesc *narrative* este tot mai des preluat în română, cu minime adaptări, în forma unui substantiv neutru: *narativ*”; aceasta își exprimă opinia că „împrumutul lexical (omonim cu o posibilă substantivizare a adjectivului *narativ*, deja existent) nu era necesar în acest caz”, întrucât cuvântul *narațiune*, „împrumut latino-romanice din secolul al XIX-lea” este „intens folosit, de atunci, în critica, istoria și teoria literară” (Zafiu 2021). Și, aș adăuga, în media, în contextul fake news. Aceasta presupune că, în cazul în care nu avem de a face cu o traducere în grabă, cei care introduc în limbă noul substantiv *narativ* își argumentează, probabil, alegerea prin sensul special cu care folosesc cuvântul, acela de „mod particular de a explica și a înțelege evenimentele” (consemnat de Cambridge Dictionary-online), însă domnia sa arată că „acceptia din urmă nici nu este, de fapt, atât de specială – pentru că reflectă o condiție esențială a relatării de evenimente” (Zafiu 2021). Aceasta continuă să explice faptul că „narațiunea este aproape întotdeauna o construcție discursivă care atribuie sens: povestind, oamenii creează legături, presupun motivații și introduc faptele fragmentare într-un scenariu coerent, care aparține interpretării subiective” și că, „din acest punct de vedere, termenul englezesc ar trebui tradus în română pur și simplu prin *narațiune*, cu toate accepțiile sale” (Zafiu 2021). Tot domnia sa mai arată că „adaptarea este încă oscilantă”, unii vorbitori părând să prefere forma feminină a substantivului, în vreme ce, la plural, diferența dintre neutru și feminin se anulează. În finalul articolului, lingvistul concluzionează că nu găsește o justificare pentru recurgerea „la o formă oscilantă cu sens alunecos [narativ/-ă], când avem la îndemână termenul [narațiune] pe care se puteau cu ușurință grefa noile accepții și conotații, considerând că acesta este „net preferabil *narativului* și *narativei*” (Zafiu 2021).

---

fiind lansat în contextul crizei sanitare și infodemiei la inițiativa Asociației Alianța Internațională a Jurnaliștilor Români și realizat împreună cu jurnaliști, experți și cercetători din Europa Centrală și de Est. Iar în ceea ce privește platforma Antifake (<https://www.antifake.ro/>), acesta este un proiect aflat în coordonarea prof. univ. dr. Alina Bârgăoanu, decan al Facultății de Comunicare și Relații Publice din cadrul SNSPA.

4.1. Infodemia – cauze, factori favorizanți, efecte și reacții comportamentale

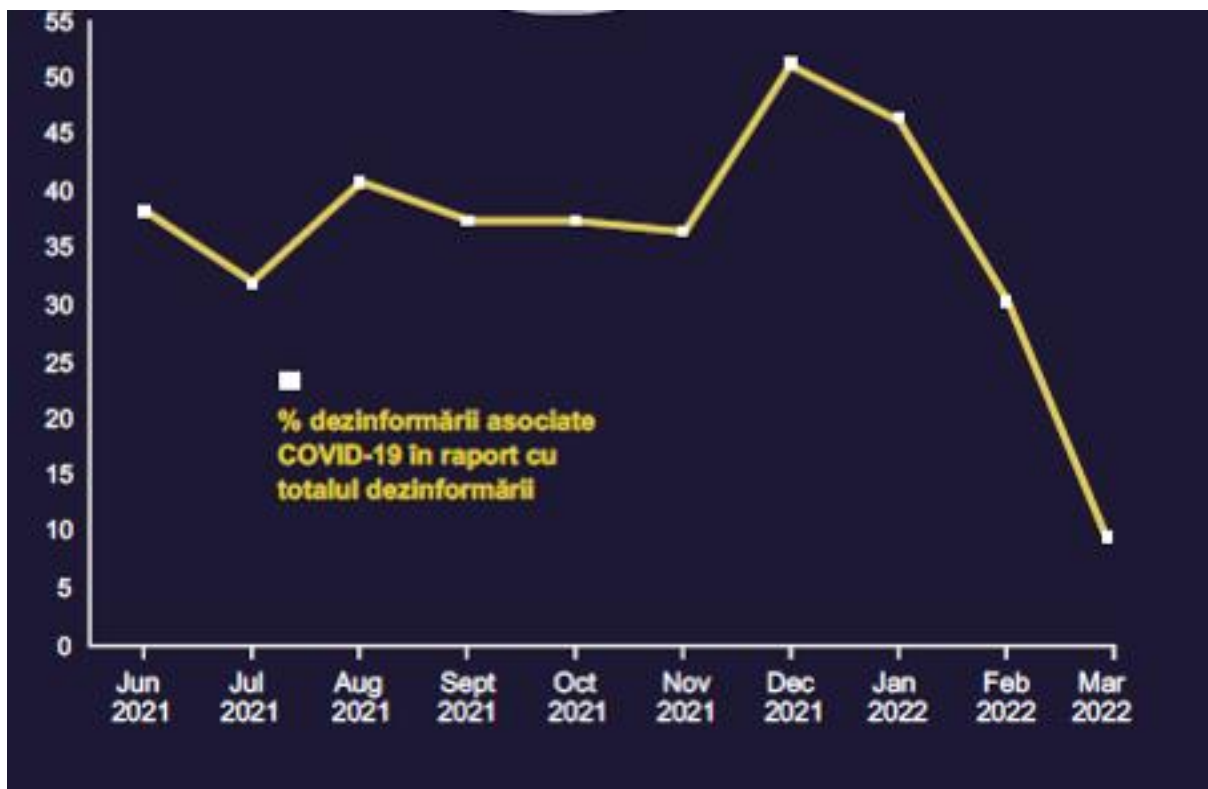
Infodemia în contextul pandemiei de COVID-19 a fost semnalată la nivelul principalelor organizații internaționale. ONU, prin OMS, a furnizat o explicație a termenului, așa cum am arătat, iar Uniunea Europeană, prin intermediul Parlamentului European, susține afirmația OMS, că «zvонurile nefondate „se răspândesc mai rapid decât virusul”», și ne confruntăm cu o „infodemie de proporții planetare” (Zafiu 2021).

Pe lângă termenul *infodemie*, mult mai răspândit, întâlnim la unii specialiști termenul *infopandemie*, care desemnează patologia informațională, altfel spus, se referă la potențialul patogen al informației (Bădescu 2021); (Restian 2020)²⁴, aspect ce vine în sprijinul principalei ipoteze de cercetare.

Întrucât dezinformarea reprezintă o parte componentă a infodemiei, considerăm relevant de menționat că dezinformarea legată de COVID-19 a cunoscut un record în decembrie 2021, având o pondere de 51,5% din totalul subiectelor media, așa cum poate fi observat în Figura nr. 4.1, care prezintă un grafic realizat în urma unei analize ce acoperă al doilea semestru al anului 2021 și primul trimestru al anului 2022. Această analiză se bazează pe un raport publicat de European Digital Media Observatory (EDMO). După cum relevă graficul, în primul trimestru al anului 2022, dezinformarea pe acest subiect a descrescut progresiv până spre 10%, datorită, pe de o parte, scăderii numărului de cazuri de îmbolnăvire în UE, și, pe de altă parte, acaparării spațiului mediatic de către situația dramatică a conflictului izbucnit în Ucraina ca urmare a invaziei ruse, dezinformarea pe acest subiect reprezentând un nou record la nivelul lunii martie – 59% (EDMO 2022).

---

²⁴ N.A.: Prof. univ. dr. Adrian Restian, cercetător senior la Institutul de Sănătate publică din București, a fost fondator al Catedrei de Medicina Familiei din cadrul Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București, Președinte al Societății Academice de Medicină a Familiei, membru al Academiei de Științe Medicale, a scris în anii '90 o carte cu titlul *Patologia informațională*, publicată la Editura Academiei Române (lucrarea având 258 pagini), în cadrul căreia tratează efectele pe care abundența de informație o are asupra omului și homeostaziei (stării de sănătate). Deși, la acel moment, cercetarea pe plan național nu era atât de digitalizată și diseminată pe plan internațional ca în prezent, apariția lucrării a fost semnalată în *European Journal of General Practice*, Volume 4, June 1998, de către prof. univ. dr. Jan van Es (Olanda), care a evidențiat stadiul de dezvoltare al cercetării în țările din Europa Centrală și de Est în domenii mai puțin abordate ale medicinei. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3109/13814789809160799>

Figura nr. 4.1: Dinamica dezinformării legate de pandemie în perioada iunie 2021-martie 2022 (EDMO 2022)

Drept *cauze principale ale infodemiei* am identificat, pe de o parte, lipsa unei strategii de comunicare unitare, atât la nivel național, cât și internațional, chiar și în ce privește statele membre UE, iar, pe de altă parte, obiectivul mass media de a avea o audiență cât mai mare.

Un argument pentru lipsa strategiei unitare de comunicare îl reprezintă inexistența unei viziuni unitare în medicină, în acest domeniu existând un grad crescut de fragmentare între specialități (Restian 2020). Această lipsă a unei strategii de comunicare unitare comportă și o componentă opusă infodemiei, și anume lipsa de comunicare sau comunicarea ineficientă a specialiștilor din domeniul medical. Într-un raport CNCAV, experții aduc lămuriri în privința acestui aspect al comunicării către public, expunând faptul că, la baza deciziei de a face o informație publică a stat proveniența acesteia din sursă credibilă, fundamentată pe studii multiple, cu riscul unei comunicări întârziate, acest lucru urmărind reducerea riscului de ulterioare contradicții (CNCAV 2022, p. 86). În contrapondere, mass media a preluat și

difuzat numeroase informații „cu grad mic de robustețe, de multe ori cu interpretări deficitare sau distorsionate”, diseminând adesea studii contradictorii, ceea ce a provocat efecte nefaste, precum confuzie, stres și o diminuare a încrederii publicului în procesul științific și în canalele de informare oficială (ibidem, p. 86).

Situația își găsește o explicație în faptul că obiectivele mass-media nu coincid cu cele ale medicinei, cea dintâi urmărind o audiență cât mai crescută, pentru a-și spori profiturile. Aceasta, după cum am menționat, este a doua principală cauză identificată a infodemiei. În vederea unei audiențe crescute, mass media apelează adesea la factorul senzațional, în perioada celor doi ani de pandemie prezentând în mod excesiv informații negative, iar televiziunile redând numeroase reportaje din spitale – imagini cu puternic impact emoțional nesemnificate ca atare –, care înfățișau pacienți cu dificultăți respiratorii, mulți dintre aceștia intubați²⁵. Toate acestea au activat frica de îmbolnăvire și de moarte pentru sine și persoanele apropiate.

Ca parte a fenomenului infodemic, decizia oficialităților de a raporta zilnic către publicul larg numărul de cazuri înregistrate²⁶, repetat pe multiple canale media, a creat, pe de o parte, o dependență pentru această informare și, pe de altă parte, a întreținut o stare de teamă, dusă până la panică.

Confuzia și incertitudinea care au însoțit pandemia de COVID-19 au făcut ca oamenii să fie mai avizi de informație, dar, totodată, și mai permeabili la dezinformare (Guzman 2020).

Fără îndoială, *infodemia a fost accentuată de o serie de aspecte favorizante*, între care considerăm că principalele sunt reprezentate de stadiul avansat de dezvoltare a digitalizării, evoluția dinamică a pandemiei și scopul autorităților de a exercita o influență asupra populației, în vederea adoptării unui comportament apreciat ca adaptat contextului – distanțarea fizică și vaccinarea.

---

²⁵ În mai multe cazuri, au fost încălcate drepturile pacientului, așa cum reies din Legea nr. 46/21 ianuarie 2003 – a se vedea, spre exemplificare, emisiunea TVR *Dosar România* din 7 august 2022, ora 18:00, unde se arătau grave încălcări în sensul neinformării complete a pacientului cu privire la tratamentul administrat, a unor documente medicale incomplete și a unor tratamente umilitoare pentru pacient.

²⁶ Prin cazuri, ne referim la numărul de teste pozitive, acest aspect nefiind întrucâtva relevant pentru numărul real de îmbolnăviri, cu atât mai puțin pentru cazurile grave, reduse ca procentaj.

Stadiul actual al dezvoltării digitalizării reprezintă o medalie cu două fațete: pe de o parte, extinderea platformelor social media și a utilizării internetului a facilitat răspândirea mai rapidă a informațiilor, ceea ce umple golurile de informații, însă, pe de altă parte, poate amplifica mesajele dăunătoare (OMS 2022).

Evoluția dinamică și imprevizibilă a pandemiei în decursul celor doi ani la care se face referire în prezenta lucrare constituie un element contribuitor dominant la abundența fluxului informațional, așadar considerăm necesar să îl tratăm de manieră ceva mai detaliată. Astfel, am putut observa, în perioada martie 2020-martie 2022, că unele afirmații vehiculate în spațiul public prin intermediul canalelor oficiale de informare au suferit schimbări. Spre exemplu, dacă inițial, se considera că pericolul de a contracta virusul prin simpla atingere a unor suprafețe este relativ crescut, în cel de-al doilea an, aspectul a căzut în desuetudine, întrucât, pe măsură ce au fost realizate statistici, a rezultat că principalul mod de contagiune îl reprezintă interacțiunea apropiată cu o persoană infectată (WHO 2021) care manifestă simptome, în condiții de nepurtare a măștii.

La evoluția dinamică și imprevizibilă a pandemiei, în strânsă conexiune cu răspândirea eterogenă a virusului în diverse țări ale lumii, considerăm că, atât din punctul de vedere al numărului de cazuri, cât și al efectelor coronavirusului asupra populației în ce privește virulența sa, au contribuit o serie de factori, precum: factorul social și cel economic, factorul decizional, factorul sezonal, incluzând aici vacanțele și sărbătorile, dar și factorul cultural. Vom încerca să oferim o explicație succintă a modului în care apreciem că unii dintre factorii invocați au influențat evoluția pandemiei, fără a-i analiza în detaliu, întrucât nu acesta reprezintă principalul scop al cercetării de față.

În ceea ce privește factorul social, menționăm aspectul proporționalității directe între densitatea populației și rata îmbolnăvirii – astfel, s-a putut constata, conform declarațiilor specialiștilor în domeniul sănătății și a informărilor oficiale periodice (Datele oficiale despre incidența

cazurilor de COVID-19 în România fără an)²⁷ că rata infectării în aglomerările urbane este mai crescută, prin comparație cu cele rurale. De asemenea, aspectul vârstei este un criteriu important – în statele europene dezvoltate, cu populație mai îmbătrânită, precum Italia, rata îmbolnăvirii a fost mai crescută (Statista 2022 b).

Factorul social se află în strânsă conexiune cu cel economic, nivelul de dezvoltare al țărilor reflectându-se și în sistemul de sănătate, în cel puțin două moduri. Pe de o parte, în țările mai sărace, populația, în special persoanele trecute de vârstă mijlocie, suferă de diverse afecțiuni cronice (precum diabet, afecțiuni cardiovasculare, obezitate etc.). Pe de altă parte, în țările cu unități de spitalizare vechi, cu dotări și infrastructură electrică depășită, pandemia a fost dublată de contractarea altor afecțiuni, denumite nosocomiale, virusul SARS-CoV-2 generând, de asemenea, o astfel de infecție pentru pacienții internați cu alte probleme de sănătate (Du 2021).

În ceea ce privește factorul decizional, avem în vedere, pe de o parte, aspectul temporal – viteza de reacție – și, pe de altă parte, complexitatea măsurilor luate de autorități pentru a limita răspândirea virusului. Deciziile au fost luate la nivel politic, pe baza evaluărilor experților din domeniul sănătății, și au variat de la unele laxe – recomandare de purtare a măștii de protecție în spații închise, dezinfectarea mâinilor și distanțarea fizică, la unele mai drastice, precum legiferarea purtării măștii, stabilirea unor perioade de carantină pentru întreaga populație a unui stat sau a unor localități pe perioade determinate, restricții de circulație în anumite intervale orare pentru anumite categorii de persoane, de ex. cei vârstnici sau cei nevaccinați, așa cum a fost cazul și în România.

Cel de-al treilea aspect invocat ca favorizant al infodemiei – scopul de a influența opinia publică poate fi explicat în sensul în care informațiile transmise de autorități și mass media către populație au avut drept obiectiv influențarea cetățenilor în vederea adoptării unui comportament adaptat contextului pandemic, conform recomandărilor medicilor. Cele mai importante aspecte, din punctul de vedere al impactului asupra populației, le-au reprezentat impunerea distanțării fizice, restricțiile cu privire la

---

²⁷ Cele mai recente date disponibile sunt de la data de 12 iunie 2022.

deplasări pe anumite perioade de timp și măsurile privind vaccinarea. În direcția aceasta, considerăm relevant de amintit teoria ferestrei Overton, conform căreia anumite idei/politici care par de neconceput sau dezagreabile pot deveni, în anumite circumstanțe, norme (Mackinac Center for Public Policy fără an).

O altă ilustrare a dorinței de a influența opinia publică o reprezintă retorica mai vehementă a unor actori statali în raport cu originile pandemiei – ne referim la SUA, China și F. Rusă, care s-au acuzat reciproc ca fiind responsabile pentru declanșarea pandemiei. Apoi, o dată cu aprobarea și lansarea pe piață a vaccinurilor (finalul anului 2020), s-a putut observa, la nivel internațional, o retorică de sprijin sau, respectiv, de nesuținere a unora dintre vaccinuri. Spre exemplu, vaccinul Sputnik a făcut obiectul unei astfel de controverse, întrucât, deși începuse a fi administrat pe teritoriul F. Ruse și promovat în alte părți ale lumii, s-a afirmat că acesta nu trecuse prin toate etapele de evaluare și aprobare necesare. Oarecum în contrapartidă, entități proruse au apelat la încercări de denigrare a altor vaccinuri (Carnegie Endowment for International Peace 2021); (Comisia Europeană fără an).

Dorim să evidențiem faptul că ultimele două aspecte – dinamismul pandemiei și urmărirea influențării opiniei publice – constituie fundamente pentru mai multe dintre afirmațiile controversate vehiculate pe parcursul pandemiei.

Un aspect important ignorat în pandemia actuală a fost *legătura indisolubilă dintre imunitate și sistemul nervos*, universal recunoscută (Restian 2020); (Dantzer 2018). Cu alte cuvinte, starea psihică a omului joacă un rol foarte important în medicină, ca și în bolile infecțioase. Așadar, pe lângă problemele pe care le pune virusul în sine, ca rezultat al expunerii excesive la știri cu puternic impact negativ, pe de o parte, și pe de altă parte, al controverselor dintre specialiști, pot apărea, ca efecte psihologice, pe lângă starea de confuzie, „o serie întregă de tulburări psihice, precum anxietatea, sindroamele obsesive și depresia; acestea prezintă un potențial de agravare a reacției organismului la acțiunea virusului (Restian 2020). În mod similar punctează și sociologul Ilie Bădescu ideea că „frica este laboratorul nevrozelor pandemice” (Bădescu 2021).

Astfel, adăugat la pericolul reprezentat de virus *per se*, comunicarea via media către public a informațiilor legate de riscurile îmbolnăvirii și recomandările în vederea protejării au creat, în mod paradoxal, o amenințare adiacentă, reprezentată de stresul psihologic derivat din expunerea repetată la acest tip de știri, cu efecte atât pe termen scurt, cât și îndelungat (D. R. Garfin 2020).

Autoritățile și mass-media, prin aplicarea unei filosofii de „alarmă apocaliptică” (a se vedea afirmațiile/ideile precum *virusul ucide, virusul mortal, virusul plutește în aer, virusul este peste tot*), având drept rațiune stimularea vaccinării, în locul unei informări în „justă măsură” (Bădescu 2021), pe principiul strictei nevoi de a cunoaște, au obținut efectul opus, „cu o gravă prăbușire a încrederii și o accentuare a sentimentului de insecuritate”. Astfel, „pandemia [...] este deopotrivă o infopandemie” (Bădescu 2021).

Prin prisma teoriei sociologului american, William Thomas, atunci „când oamenii consideră o situație ca reală, ea devine reală” prin consecințele ei, întrucât ei adoptă un comportament proporțional acelei situații, după cum și-o reprezintă în plan mental (Bădescu 2021). Facem aici trimitere la teoria constructivismului social, conform căreia realitatea este un construct social (Berger și Luckmann 1966), ceea ce poate presupune, chiar, că realitatea unei persoane poate fi diferită de realitatea altei persoane. Acest aspect implică o doză foarte puternică de subiectivism. Sociologii consideră că percepția individuală a realității se bazează pe credințe, experiențe, precum și pe normele culturale cu care a crescut respectivul individ.

Putem invoca, în contextul temei analizate, efectul nefast, de tip *nocebo*, al informărilor exacerbate din punct de vedere cantitativ către public, evidențiind faptul că efectul *nocebo* este mult mai puternic – 90%, prin comparație cu cel *placebo*, de 50% (Hahn 1997).

O ilustrare elocventă a acestei teorii o reprezintă experimentul realizat pe un cetățean condamnat la moarte prin spânzurare în India, în anul 1936, căruia i s-a propus un alt mod de a fi executat, și anume prin desanguinare, acest proces fiind mai lent și relativ lipsit de durere. Experimentul a decurs de maniera următoare: prizonierul, care era un

bărbat tânăr cu o stare de sănătate bună, a fost legat de un pat și acoperit la ochi, după care i-au fost făcute câteva incizii superficiale la mâini și la picioare, iar la picioarele patului au fost amplasate patru recipiente cu apă prevăzute cu un sistem de picurare. Apa – despre care prizonierul credea că este propriul sânge – se auzea picurând, la început mai rapid, apoi mai rar, însă sonor. Când picurarea apei s-a oprit, inima prizonierului a încetat să mai bată. Bărbatul a murit de spaimă, fără să fi pierdut vreo picătură de sânge. Frica drept o cauză posibilă a morții este recunoscută, de altfel, în psihologie (Pocono Record 2022). Relevanța includerii acestui exemplu constă în a arăta puterea de influențare a unei informații negative asupra psihicului uman, cu urmări concrete în plan fizic.

Conform unor studii îndelungate, s-a demonstrat că răspunsurilor la un stres acut din timpul și din perioada imediat următoare unui eveniment traumatizant li se asociază, în timp, efecte adverse de sănătate în plan fizic și în plan mental ce se manifestă pe termen lung (D. R. Garfin 2018) apud (D. R. Garfin 2020). Așadar, în acest context, infodemia, la fel ca și componenta dezinformării, poate avea efecte negative asupra psihicului și a comportamentului uman. Principalele efecte ale fenomenului infodemic în conexiune cu pandemia sunt, conform specialiștilor OMS, inducerea unei stări de confuzie și comportamente de asumare a unor riscuri care pot dăuna sănătății; de asemenea, menționăm lipsa de încredere în autoritățile din domeniul sănătății și subminarea deciziilor autorităților în materie de sănătate publică. Un efect indirect negativ ce derivă din confuzia creată de aflusul de informații, adesea, contradictorii este că, atunci când oamenii nu sunt siguri de modul în care trebuie să acționeze pentru a-și proteja sănătatea lor și pe cea a persoanelor din jurul lor, focarele se pot agrava sau extinde (OMS 2022). Nu doar la nivelul OMS, ci și într-un articol realizat de specialiști români pe tema dezinformării se evidențiază faptul că neîncrederea și confuzia conduc la limitarea capacității de a face diferența dintre informația adevărată și cea falsă, precum și dintre sursele de încredere și cele înșelătoare, acest aspect putând produce blocaje în ceea ce privește capacitatea de a lua decizii și, respectiv, de a acționa corect într-o situație de criză (Anti-fake 2022 d).

În astfel de împrejurări, se manifestă și fenomenul de contagiune mentală, care reprezintă „propagarea [de manieră involuntară] în rândurile

maselor a unei stări psihice, idei, atitudini, sentimente” (Zamfir și Vlăsceanu 1998), uniformizarea realizându-se prin mecanismele de imitație, sugestibilitate și reacție circulară. Aceasta din urmă reprezintă procesul prin care un individ percepe emoțiile celorlalți cu o mai mare intensitate, și pe care, la rândul său, le transmite mai departe, acestea fiind percepute de manieră și mai accentuată (Zamfir și Vlăsceanu 1998).

În contextul pandemic analizat, aducem spre exemplificare comportamente excesiv de precaute, având scop de a nu contracta virusul: purtarea a două măști de protecție, mănuși, ochelari, dezinfectarea repetitivă a mâinilor și dezinfectarea prin diferite metode chimice a tuturor hainelor purtate, a încălțămintei, a tuturor obiectelor și alimentelor cumpărate, precum și a obiectelor personale utilizate în afara casei (și chiar a unor obiecte din casă) și spălarea corpului și a părului după fiecare ieșire din casă. Acest tip de comportament intră în sfera afecțiunilor de tipul tulburărilor obsesiv-compulsive (TOC/OCD). De altfel, a fost recunoscut chiar de către medicii psihologi, pe baza unor studii, că pandemia – prin intermediul infodemiei – a înrăutățit simptomele TOC și a cauzat comportamente specifice, cauzate de frici, și la persoane fără astfel de tulburări anterioare (Kluger 2022).

Alte reacții disproporționate sau nedorite apărute ca urmare a stresului resimțit de la multitudinea de informații provenite prin mass media în perioada de pandemie au dus, pe termen scurt, la atitudini comportamentale care au creat alte probleme, în subsidiar. Spre exemplu, o astfel de reacție a reprezentat-o achiziționarea în mod compulsiv a unor resurse pentru hrană (unele alimente sau ingrediente/materii prime pentru prepararea în casă a unor alimente de bază – făina, drojdia), precum și a unor articole de igienă și uz casnic (hârtie igienică, dezinfectanți de mâini și suprafețe, apă îmbuteliată), au dus la unele lipsuri în magazinele din întreaga lume și/sau la scumpirea prețurilor unor produse.

Astfel, observăm că pandemia și, în speță, fenomenul subsecvent pandemiei – infodemia –, produc inclusiv efecte economice, întrucât, la unele articole (alimente, articole de igienă și dezinfectare corporală și a casei), cererea a crescut simțitor, ducând la o creștere a prețurilor, în vreme ce, la altele (precum confecții), cererea a scăzut; acest aspect „produce șocuri asupra unor sectoare de activitate, transmise apoi altor sectoare, prin

canalele complexe ale cererii și ofertei. Asemenea șocuri provoacă modificări sectoriale ale prețurilor și veniturilor, astfel încât o parte a populației nu mai poate să-și satisfacă cererea chiar și pentru produse disponibile” (Pop și Ioan-Franc, apud (Bădescu 2021)). Așadar, există, în subsidiar, riscul producerii unei crize a foametei, care nu are drept cauză „un declin al producției alimentare [...], ci [...] un boom al prețurilor la produsele de bază, fără o creștere proporțională a veniturilor”, fenomen denumit de către Amartya Sen²⁸ „sindromul bengalez” (Bădescu 2021).

Ca urmare a infodemiei și a informațiilor contrastante, au existat două tipuri de reacții: una de teamă, uneori dusă până la anxietate manifestată, iar cealaltă de rezistență sau chiar revoltă; aceasta a apărut ca efect al restricțiilor impuse de autorități, stabilite în mod necalibrat de-a lungul celor doi ani de pandemie. În ceea ce privește restricțiile pe plan național, în România au fost luate decizii referitoare la impunerea, pe anumite durate de timp, a unor restricții de circulație în anumite intervale orare, precum și interdicția persoanelor nevaccinate de a avea acces în anumite spații comerciale, în HoReCa, la spectacole, săli de sport și chiar în instituții publice, în lipsa unui test antigen²⁹. Considerăm că utilitatea acestor restricții în beneficiul ocrotirii sănătății populației este discutabilă; în schimb, este o certitudine faptul că ele au creat probleme și pierderi economice substanțiale.

Lipsa strategiei de comunicare și deciziile lipsite de coerență au dus și la scăderea încrederii în guverne³⁰, iar unde s-a întâmplat acest lucru, s-a constatat și o rată a vaccinării mai scăzută (Bădescu 2021), comparativ cu statele unde încrederea în autorități a fost mai consistentă.

Graficul din Figura nr. 4.3 ne arată că, dacă în primele luni ale pandemiei (ianuarie-mai 2020), încrederea populației în guverne a crescut, din mai 2020 până în ianuarie 2021, aceasta a înregistrat o scădere de opt (8) procente. De asemenea, sondajul relevă și o scădere a încrederii în mass media, de șase (6) procente.

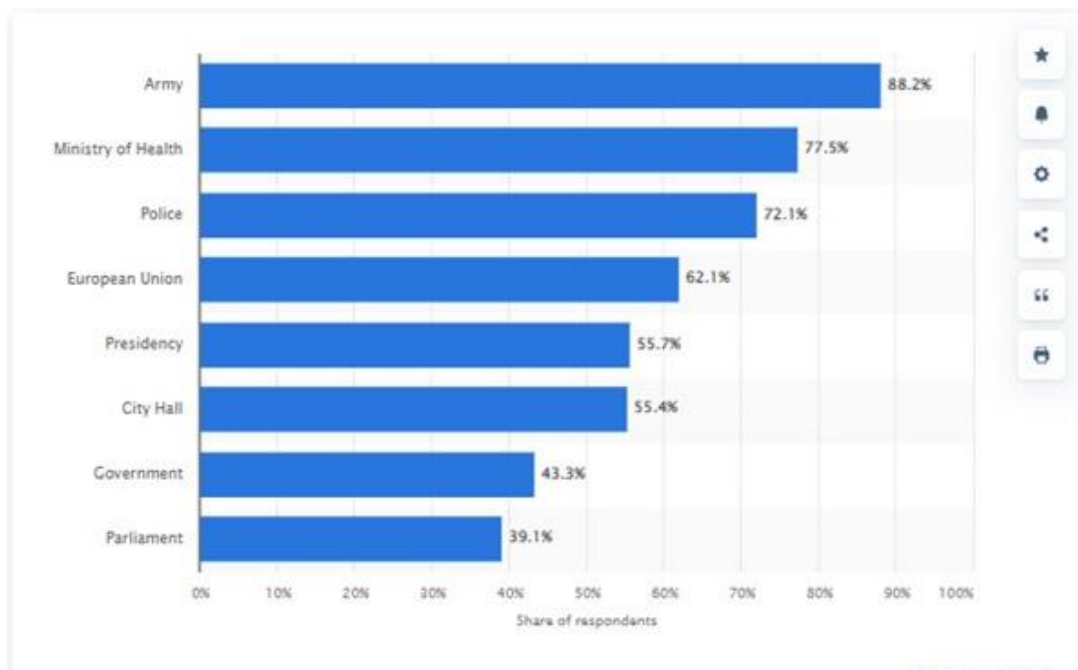
---

²⁸ Amartya Sen – sociolog, deținător al unui premiu Nobel pentru economie (1998).

²⁹ N.A.: acest tip de teste se efectuează contracost și au o valabilitate limitată de 24 de ore.

A se vedea, în ceea ce privește restricțiile, Hotărârea nr. 76 din 30.09.2021 adoptată de CNSU/Guvernul României. URL <https://www.mai.gov.ro/wp-content/uploads/2019/01/Hotararea-CNSU-nr.-76-din-30.09.2021.pdf> (CNCS 2021)

³⁰ A se vedea Figurile nr. 4.2 și 4.3.

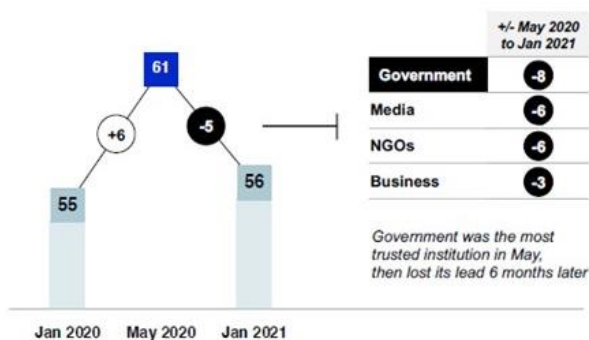
Figura nr. 4.2: Încrederea în instituții la nivel național la debutul pandemiei (martie 2020)³¹ (Statista 2022 a)

SPRING TRUST BUBBLE BURSTS; BIGGEST LOSS FOR GOVERNMENT

Trust Index, 11 countries included in the 2020 Trust Barometer Spring Update

■ Distrust (1-49)
 ■ Neutral (50-59)
 ■ Trust (60-100)
 ↔ Change, wave to wave

Global 11

Government	+/- Jan 2020 to May 2020	+/- May 2020 to Jan 2021
S. Korea	+16	-17
UK	+24	-15
China	+5	-13
Mexico	+12	-12
Canada	+20	-11
India	+6	-8
U.S.	+9	-6
Germany	+19	-5
Japan	-5	-1
Saudi Arabia	+5	-1
France	+13	+2

Figura nr. 4.3: Scăderea încrederii în instituții, la nivel internațional, în perioada pandemiei³² (Edelman fără an), p. 5

³¹ Sondajul a fost realizat de Statista Research Department în perioada 16-19 martie 2020 și publicat în aceeași lună; chestionarul a fost făcut pe 800 de respondenți în vârstă de cel puțin 18 ani. Diagrama ne arată că, în foarte scurt timp de la izbucnirea coronavirusului (COVID-19) în România, încrederea în Ministerul Sănătății a crescut la 77,5%. Cu toate acestea, armata rămâne cea mai de încredere instituție din România, în vreme ce Guvernul și Parlamentul au înregistrat cel mai scăzut nivel de încredere din partea societății românești. (Statista)

³² Barometrul realizat de Fundația Edelman măsoară încrederea în diverse instituții și domenii de afaceri în mai multe țări din lume. Pentru această diagramă, chestionarul a inclus 11 țări (unele având un regim politic de tip democratic, altele de tip autoritar) și analizează perioada ianuarie 2020 – ianuarie 2021, defalcată în două, pentru a evidenția diferențele dintre ian.-mai 2020 și, respectiv, mai 2020 – ian. 2021. Se remarcă faptul că, la momentul lunii mai 2020, Guvernul (în general) era cea mai de încredere instituție, 6 luni mai târziu, aceasta înregistrând o scădere.

În urma celor expuse, am putut observa multitudinea de efecte negative în plan psihologic, precum și de reacții comportamentale exagerate generate de infodemie, precum și efecte indirecte, de ordin economic și social, inclusiv scăderea încrederii în guvern și autorități, în sistemul medical și în media.

„Dezordinea informațională” care a caracterizat contextul pandemic are ca efect exacerbara tuturor celorlalte crize, întrucât „atunci când pseudo-informațiile devin la fel de răspândite, de persuasive și de distribuite precum informațiile factuale, legitime, se creează o reacție în lanț de efecte negative” (Bârgăoanu 2021). Această dezordine informațională a fost caracterizată într-un raport tematic realizat de Institutul Aspen ca având o matrice 3D a amenințărilor, constând în dezinformare, diletantism și neîncredere (disinformation, diletantism, distrust) (ASPEN Institute Romania & Eurocomunic@re 2021). Cea de a doua amenințare – diletantismul – se referă la folosirea social media (inclusiv facebook pentru informare și încrederea în informațiile primite de la cunoscuți în detrimentul celor provenind din surse oficiale, iar neîncrederea este manifestată față de instituțiile publice și sursele oficiale de informare.

Având în vedere acestea, conchidem că ipoteza de cercetare este validată, iar în continuare, vom evidenția câteva abordări la nivelul organizațiilor internaționale, dar și la nivel național, precum și unele recomandări, menite spre o mai bună conștientizare a fenomenului infodemic în context pandemic.

4.2. Abordări în vederea creșterii conștientizării cu privire la infodemie și componenta sa de dezinformare

Secțiunea cuprinde abordări la nivelul unor organizații internaționale, ONU, OMS și UE, recomandări și măsuri destinate, pe de o parte, autorităților statale și, pe de altă parte, cetățenilor, în calitate de consumatori de informații.

La nivelul ONU, a fost elaborată *Declarația transregională cu privire la infodemie în context pandemic*, semnată de 131 de state, între care și România, și, separat, de către Uniunea Europeană ca entitate

suprastatală, în care se arată că „În perioada crizei sanitare provocate de pandemia de COVID-19, răspândirea infodemiei poate fi la fel de periculoasă pentru sănătatea și securitatea umană ca și pandemia în sine” (UN fără an). În continuare, Declarația evidențiază faptul că, „printre alte consecințe negative, COVID-19 a creat condiții care permit răspândirea dezinformării, a știrilor false și a materialelor video falsificate pentru a stimula violența și a diviza comunitățile” (UN fără an). Ori, în acești doi ani de pandemie, s-au putut observa toate aceste fenomene menționate. De asemenea, în cadrul documentului invocat, se consideră că, în vederea combaterii infodemiei, este imperios ca statele să contracareze dezinformarea ca vector toxic de efecte secundare ale pandemiei, care pot spori riscul de conflict, violență, încălcări ale drepturilor omului și [chiar] atrocități în masă (UN fără an).

În ceea ce privește managementul infodemic din punctul de vedere al OMS, acesta constă în utilizarea unor analize și abordări bazate pe riscuri și dovezi pentru a gestiona fenomenul și a reduce impactul său asupra comportamentelor oamenilor în materie de sănătate în timpul situațiilor de urgență sanitară. Mai concret, abordarea OMS are în vedere patru tipuri de măsuri concrete: ascultarea preocupărilor și întrebărilor comunității; promovarea înțelegerii sfaturilor experților în materie de risc și sănătate; consolidarea rezilienței la dezinformare și, nu în ultimul rând, implicarea și sporirea capacității comunităților pentru ca acestea să poată întreprinde acțiuni în vederea contracarării fenomenului (UN fără an).

La rândul său, UE întreprinde o serie de acțiuni menite să combată dezinformarea în legătură cu pandemia de COVID-19. În *Agenda strategică 2019-2024*, se menționează faptul că Uniunea trebuie să își protejeze cetățenii împotriva amenințărilor hibride, inclusiv împotriva informării eronate și a dezinformării (Consiliul european 2019). Pe de o parte, se are în vedere „intensificarea cooperării în ceea ce privește detectarea, prevenirea și contracararea atacurilor” și, totodată, creșterea rezilienței față de acest tip de amenințări. Consiliul a admis că pandemia a reprezentat un factor de vulnerabilizare a UE și a statelor sale membre în fața amenințărilor hibride. Ca măsură concretă, a fost creat, în cadrul Serviciului European de Acțiune Externă (SEAE) proiectul EUvsDisinfo,

accesibil publicului, având drept obiectiv creșterea gradului de conștientizare al cetățenilor cu privire la activitățile de dezinformare ale unor actori rău intenționați, precum F. Rusă.

În contextul fenomenului infodemic manifestat în pandemie, în România, autoritățile au recomandat publicului să se informeze doar din canalele media oficiale și să verifice caz cu caz, informațiile. Nu se precizează, însă, în ce manieră se poate face această verificare și din ce surse, având în vedere că mass media se bazează pe principiul preluării informațiilor, fără a preciza întotdeauna sursa. Una dintre principalele surse de informare recomandate de autorități este reprezentată de platforma stirioficiale.ro, realizată pro-bono de un ONG în parteneriat cu Guvernul României (prin Autoritatea pentru Digitalizarea României și Departamentul pentru Situații de Urgență), pe a cărei pagină principală se menționează că „este o sursă de informare corectă, nealimentată de panică [ce] poate ajuta populația României să fie vigilentă în felul în care accesează, asimilează și distribuie rafalele de știri prezentate în media” (Code for Romania Task Force 2022 b). Cu toate acestea, accesând periodic pagina³³, am constatat o serie de aspecte problematice: paginile web ale platformei prezintă informație depășită din punct de vedere legislativ, nu este menționată data actualizării informațiilor prezentate – de interes și utilitate pentru un astfel de subiect, având în vedere dinamica sa și fluxul legislativ în continuă dezvoltare, corelat cu evoluția cazurilor de îmbolnăviri; în plus, secțiunea „date la zi” a devenit indisponibilă. Așadar, în linia recomandărilor oficiale, și această sursă este necesar a fi analizată cu atenție sporită. În cazul de față, este vorba despre dezinformare lipsită de intenționalitate, însă aceasta poate fi dăunătoare, în egală măsură.

În consecință, subliniem necesitatea ca autoritățile să acorde o atenție sporită în ceea ce privește atât strategiile de comunicare publică, cât și comunicarea strategică (stratcom), în special în astfel de situații de

---

³³ Ultima accesare - 15 iulie 2022, dată la care ultimele informații oficiale prezintă numărul de cazuri din intervalul 13 - 19 iunie 2022, când au fost înregistrate 2.609 persoane noi de infectate cu SARS – CoV – 2, în condițiile în care, la data respectivă, oficialitățile au anunțat peste 4000 de cazuri de infectări în ultimele 24 de ore, conform Mediafax (<https://www.mediafax.ro/coronavirus/coronavirus-in-romania-15-iulie-peste-4-000-de-cazuri-raportate-in-ultimele-24-de-ore-21004714>).

criză. De asemenea, sunt necesare măsuri de alfabetizare mediatică – educare a populației în vederea recunoașterii dezinformării, prin intermediul dezvoltării unor mecanisme de conștientizare eficiente, precum și investiția în sisteme mass media robuste și reziliente la avalanșa venită de la mediul online, și, nu în ultimul rând, responsabilizarea platformelor digitale (ASPEN Institute Romania & Eurocomunic@re 2021); (Lică, Activitățile informaționale 2021).

Evidențiem, în continuare, câteva strategii concrete menite a veni în sprijinul unei navigări în mai mare siguranță în infodemia contextului pandemic. În primă instanță, se recomandă acordarea unei atenții sporite cu privire la titlul unui material care poate reprezenta, deseori, o capcană pentru câștigarea atenției cititorului (tehnică ce poartă denumirea de *clickbait*). Apoi, trebuie manifestată prudență crescută față de anumite constatări sau interpretări ale unor date medicale și verificarea lor din punctul de vedere al preciziei, întrucât există riscul ca unele interpretări să fie plasate în context și, de asemenea, pot fi erori în analiza datelor. În al treilea rând, este recomandabil să fie verificată sursa primară și contextul unor afirmații, interpretări sau concluzii pe subiecte medicale. Și, nu în ultimul rând, trebuie analizate cu obiectivitate interpretările pe care le alimentează un anumit conținut, în special acelea cu retorică anti-știință și anti-tehnologie (Anti-fake 2022 e). În completarea acestor recomandări, putem adăuga alte câteva destinate consumatorului de informație: ascultarea obiectivă a știrilor și lecturarea atentă a articolelor din surse oficiale, precum și acordarea unei atenții sporite formulărilor și cuvintelor care denotă subiectivitate, nesiguranță a informațiilor și/sau care apelează la factorul emoțional. În vederea gestionării efectelor infodemiei în plan psihologic, unii sociologi au subliniat necesitatea și, deopotrivă, beneficiul colaborării cu psihologi – ceea ce nu s-a concretizat în criza pandemică.

Unii specialiști (Bârgăoanu 2021) consideră că este cvasi-imposibil ca fenomenul dezordinii informaționale să poate fi pe deplin eradicat, așadar, obiectivele realizabile le reprezintă implementarea unor strategii și măsuri de înțelegere a fenomenului și de atenuare a efectelor sale negative.

BIBLIOGRAFIE:

Academia Română. 2021. „Pandemia. Constrângeri și oportunități”. Editor Bogdan Simionescu. Editura Academiei Române.

Agerpres. 2022. Cărbunaru: Site-uri care propagau știri false – închise, în contextul crizei din Ucraina. 28 02. <https://www.agerpres.ro/politica/2022/02/28/video-carbunaru-site-uri-care-propagau-stiri-false-inchise-in-contextul-crizei-din-ucraina--87>.

Anti-fake. 2022a. Fact checking-ul săptămânii: 7 mituri și narațiuni strategice în contextul războiului dintre Ucraina și Federația Rusă. 27 02. Accesat 03 02, 2022. <https://www.antifake.ro/fact-checking-ul-saptamanii-7-mituri-si-naratiuni-strategice-in-contextul-razboiului-dintre-ucraina-si-federatia-rusa/>.

Anti-fake. 2022 b. Fact sheet: Discreditarea unor imagini de la bombardamentele din Ucraina ca fiind false. 05 03. <https://www.antifake.ro/fact-sheet-discreditarea-unor-imagini-de-la-bombardamentele-din-ucraina-ca-fiind-false/>.

Anti-fake. 2022 c. Newsletter anti-fake: Pacea pe continentul nostru a fost zdruncinată. 25 02. <https://www.antifake.ro/newsletterul-anti-fake-pacea-pe-continentul-nostru-a-fost-zdruncinata/>.

Anti-fake. 2022 d. „Newsletterul Anti-fake: Virtualizarea culegerii de informații”. <https://www.antifake.ro/newsletterul-anti-fake-virtualizarea-culegerii-de-informatii/>.

Anti-fake. 2022 e. „Fact checking-ul săptămânii: Afirmatii eronate cu privire la «vaccinarea secretă» prin intermediul testelor RT-PCR”. <https://www.antifake.ro/fact-checking-ul-saptamanii-afirmatii-eronate-cu-privire-la-vaccinarea-secreta-prin-intermed>.

Bădescu, Ilie. 2021. „Interviu cu Academicianul Ilie Bădescu: Infopandemia se află la cote alarmante în România și reprezintă o amenințare pentru populație”. (Agerpres). <https://m.agerpres.ro/social/2021/11/26/interviu-academicianul-ilie-badescu-infopandemia-se-afla-la-cote-alarmante-in-romania-si-reprezinta-o-amenintare-pentru-populatie--821722>.

Bârgăoanu, Alina. 2021. „Dezordinea informațională – o criză care le exacerbează pe toate celelalte”. Gândul. <https://www.gandul.ro/opinii/dezordinea-informationala-o-criza-care-le-exacerbeaza-pe-toate-celelalte-19719632>.

Berger, Peter L., și Thomas Luckmann. 1966. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* 1966. Anchor Books.

Carnegie Endowment for International Peace. 2021. "What went wrong with Russia's Sputnik V Vaccine Rollout". Editor Paul Stronski. https://carnegieendowment.org/files/Stronski_Sputnik_V_QA_UPDATED.pdf.

CNCAV. 2022. „Rovaccinare, misiune îndeplinită 2020-2022”. Comitetul Național de Coordonare a Activităților privind Vaccinarea Împotriva COVID-19

(CNCAV). https://vaccinare-covid.gov.ro/wp-content/uploads/2022/07/ROVAC_CINARE-Final-de-misiune_compressed.pdf.

CNCS. 2021. Comitetul național pentru situații de urgență. 30 09. <https://www.mai.gov.ro/wp-content/uploads/2019/01/Hotararea-CNSU-nr.-76-din-30.09.2021.pdf>.

Code for Romania Task Force. 2022 a. COVID-19 – Știri oficiale. Ce trebuie să fac. Producător prin Autoritatea pentru Digitalizarea României și Departamentul pentru Situații de Urgență în parteneriat cu Guvernul României. Accesat 03 15, 2022. <https://cetrebuiեսafac.ro/transmitere-si-simptomehttps://stirioficiale.ro/informatii>.

—. 2022 b. „COVID-19. Știri oficiale” în parteneriat cu Guvernul României, prin Autoritatea pentru Digitalizarea României și Departamentul pentru Situații de Urgență. <https://covid19.stirioficiale.ro/informatii>.

Comisia Europeană. fără an „Combaterea dezinformării”. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation_ro.

Comisia Europeană. fără an. Portalul Comisiei Europene, Cum recunoaștem teoriile conspiraționiste. Accesat 03 11, 2022. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/identifying-conspiracy-theories_ro.

Consiliul european. 2019. „O nouă agendă strategică 2019 – 2024”. <https://www.consilium.europa.eu/media/39921/a-new-strategic-agenda-2019-2024-ro.pdf>.

Dantzer, R. 2018. "Neuroimmune Interactions: From the Brain to the Immune System and Vice Versa". *Physiol Rev*, Jan: 477-504.

COVID-19 date la zi. fără an. Datele oficiale despre incidența cazurilor de COVID-19 în România. www.datelazi.ro.

DEX. 2009. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită). Editor Institutul de Lingvistică Academia Română. Editura Univers Enciclopedic Gold.

DG, WHO. 2020. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19. 11 03. Accesat 02 23, 2022. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.

Digi 24. 2022 b. Buletin de știri. 02 03.

Digi24. 2022a. „Rusia nu a atacat niciodată pe nimeni prima și nici nu vrea să pronunțe cuvântul «război», susține purtătorul de cuvânt al lui Putin. Digi24. URL”. 20 02. Accesat 03 01, 2022. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/rusia/rusia-nu-a-atacat-niciodata-pe-nimeni-prima-si-nici-nu-vrea-sa-pronunte-cuvantul-razboi-sustine-purtatorul-de-cuvant-al-lui-putin-1844005>.

Du, Qiu et al. 2021. "Nosocomial infection of COVID 19: A new challenge for healthcare professionals, Review". *International Journal of Molecular Medicine*. 01 February.

Edelman. fără an. Edelman Trust Barometer 2021. Global report. Edelman. <https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2021-03/2021%20Edelman%20Trust%20Barometer.pdf>.

Europa liberă. 2022. O jurnalistă din Rusia a protestat în direct împotriva războiului din Ucraina. 15 03. <https://romania.europalibera.org/a/jurnalista-rusia-protest-in-direct/31753491.html>.

European Digital Media Observatory (EDMO). 2022. „Principalele dezinformări cu privire la războiul din Ucraina care au circulat în UE în luna martie”. Brieful lunar nr. 10. Tradus și publicat în limba română de AntiFake. 19 aprilie. https://www.antifake.ro/wp-content/uploads/2022/05/Raport_EDMO_Aprilie_ro-1.pdf.

EUvsDisinfo. 2022. "Grotesque Kremlin farce turns into a bloody tragedy". ISSUE: 272, 24 02. <https://euvsdisinfo.eu/grotesque-kremlin-farce-turns-into-a-bloody-tragedy/>.

Eysenbach., G. 2009. "Infodemiology and Infoveillance: Framework for an Emerging Set of Public Health Informatics Methods to Analyze Search, Communication and Publication Behavior on the Internet". Journal of Medical Internet Research. Vol. Vol. 11. Jan-March. <https://www.jmir.org/2009/1/e11>.

Garfin, D. R., Silver R.C., & Holman E. A. 2020. "Commentary. The Novel Coronavirus (COVID-2019) Outbreak: Amplification of Public Health Consequences by Media Exposure". Health Psychology. Vol. 39. Editor American Psychological Association.

Garfin, D. R., Thompson, R., & Holman, E. A. 2018. "Mental and physical health effects of acute stress following traumatic events: A systematic review". Journal of Psychosomatic Research. Vol. 112. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.jpsychores.2018.05.017>.

Guzman, J. 2020. A Look at Social Media During Quarantine. Extreme Reach. Bucharest, Romania: apud ASPEN Institute Romania&Eurocomunic@re. December 2021. Publication supported by NATO Public Diplomacy Division .

Hahn, Robert A. 1997. "The Nocebo Phenomenon: Concept, Evidence, and Implications for Public Health". 607-611.

Hofmann, Frank. 2022. „Războiul hibrid al Rusiei contra Ucrainei și miza lui economică”. DW. URL: <https://www.dw.com/ro/r%C4%83zboiul-hibrid-al-rusiei-contra-ucrainei-%C5%9Fi-miza-lui-economic%C4%83/a-60825026>, 18 02.

Hotnews. 2022. „Ce înseamnă recunoașterea de către Rusia a independenței Donețk și Luhansk”. Hotnews, 22 02. <https://www.hotnews.ro/stiri-international-25379924-inseamna-recunoasterea-catre-rusia-independentei-donetk-lugansk.htm>.

Human Rights Watch. 2022. Russia Criminalizes Independent War Reporting, Anti-War Protests. 7 03. <https://www.hrw.org/news/2022/03/07/russia-criminalizes-independent-war-reporting-anti-war-protests>.

Hutchinson, Andrew. 2022. "Russia's Invasion of Ukraine Represents a New, Key Stage in the Battle Against Online Misinformation". Social Media Today. 06 March.

<https://www.socialmediatoday.com/news/russias-invasion-of-ukraine-represents-a-new-key-stage-in-the-battle-again/619899/>.

Ireton, Cheryl, și Julie Posetti, . 2021. Journalism, fake news&dezinformare. Manual pentru educația de media și învățământul jurnalistic. Seria UNESCO pentru învățământul jurnalistic. București.

Kluger, Jeffrey. 2022. "Pandemic Anxiety Is Fueling OCD Symptoms – Even for People Without the Disorder". Time Health Rubric – COVID-19. <https://time.com/6140256/ocd-covid-19-anxiety/>.

Lică, Daniela. 2021. „Activitățile informaționale”. Amenințări și riscuri la adresa securității naționale a României – Orizont 2040 (Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”) 133.

—. 2022. „Componenta dezinformării în conflictul din Ucraina”. Colocviu strategic. Analiză multidimensională a invaziei ruse în Ucraina (24 februarie – 2 martie 2022), 13-14. https://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/cs01-22.pdf.

Mackinac Center for Public Policy. fără an. "The Overton Window. A Brief Explanation". <https://www.mackinac.org/OvertonWindow>.

Marina, Georgiana. 2022. „România închide toate site-urile de propagandă ale Moscovei. Russia Today și Sputnik sunt interzise”. Digi 24. URL: <https://www.digi24.ro/stiri/romania-inchide-toate-site-urile-de-propaganda-ale-moscovei-russia-today-si-sputnik-sunt-interzise-1854019>, 28 02. Accesat 02 28, 2022. URL:.

Mediafax. 2022. Soldații ruși fură din magazinele ucrainene. Editor Simona Chirciu. 27 02. <https://www.mediafax.ro/externe/soldatii-rusi-fura-din-magazinele-ucrainiene-video-20559216>.

NATO. 2022a. "Relations with Russia". NATO website. 26 02. Accesat 03 02, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm.

NATO Strategic Communication CoE. 2022. Disinformation Democracies: Improving Societal Resilience to Disinformation. Editor Leonie Hayden. Producător Jon Hassain. March.

Oremus, Will. 2022. "In Putin's Russia, «fake news» now means real news". The Washington Post. 11 03. <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/03/11/russia-fake-news-law-misinformation/>.

Pabst, Stavroula. 2022. The Way We Discuss "Disinformation" Is Toxic. 23 May. <https://slate.com/technology/2022/05/disinformation-dhs-board-toxic.html>.

Parlamentul European. 2020. Dezinformarea: cum pot fi recunoscute și abordate miturile COVID-19. 30 03. <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/society/20200326STO75917/dezinformarea-cum-pot-fi-recunoscute-si-abordate-miturile-covid-19>.

Pocono Record. 2022. "Bleeding to death without losing a drop; tackling artillery shells". Editor Staff Writer. Pocono Record. <https://eu.poconorecord.com/story/lifestyle/2004/01/23/bleeding-to-death-without-losing/51060683007/>.

Restian, Adrian. 2020. Interviu cu prof. dr. Adrian Restian, medicină de familie: Patologia informațională și pandemia de coronavirus. Editor Grigore Iuga. 22 iulie. <https://medicaacademica.ro/prof-dr-adrian-restian-medicina-de-familie-patologia-informationala-si-pandemia-de-coronavirus/>.

Reuters. 2022. "Extracts from Putin's speech on Ukraine". 21 02. Accesat 03 01, 2022. <https://www.reuters.com/world/europe/extracts-putins-speech-ukraine-2022-02-21/>.

Statista. 2022 a. "Level of trust in the institutions since the outbreak of COVID-19 in Romania 2020". Statista.com. 1 February. Accesat May 22, 2022. <https://www.statista.com/statistics/1105980/trust-in-institutions-since-covid-19/>.

Statista. 2022 b. Share of elderly population in Italy 2009-2021. <https://www.statista.com/statistics/785104/elderly-population-in-italy/>.

UN. fără an. Cross-Regional Statement on "Infodemic" in the Context of COVID-19. Accesat 03 15, 2022. https://onu.delegfrance.org/IMG/pdf/cross-regional_statement_on_infodemic_final_with_all_endorsements.pdf.

Voicu, Marian. 2018. Matrioșka mincinoșilor. Fake news, manipulare, populism. București: Editura Humanitas.

Voinea, Mihai, și Ionuț Duinea. 2020. „Jurnalismul în vremuri de criză: cum funcționează industria de fake-news și click-bait din România”. Recorder. <https://recorder.ro/jurnalismul-in-vremuri-de-criza-cum-functioneaza-industria-de-fake-news-si-click-bait-din-romania/>.

Vraga, Emily K., și Leticia Bode. 2020. "Defining Misinformation and Understanding its Bounded Nature: Using Expertise and Evidence for Describing Misinformation". Political Communication. doi:10.1080/10584609.2020.1716500.

WHO. 2021 a. "Coronavirus disease (COVID-19): How is it transmitted?" <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/coronavirus-disease-covid-19-how-is-it-transmitted>.

—, fără an. Health topics. Infodemic. Accesat 03 15, 2022. [/infodemic https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1](https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1).

WHO. 2022 a. How quickly could COVID-19 vaccines stop the pandemic? Editor World Health Organisation. 16 03. [https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/coronavirus-disease-\(covid-19\)-vaccines?gclid=CjwKCAjw7SWBhAnEiwAx8ZLasU8NfYHxcwMQnjfH7HwUrOv3Mctxb7kCB5x4CXnvdev8IRx_DKMeIxoCWDYQAvD_BwE&](https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/coronavirus-disease-(covid-19)-vaccines?gclid=CjwKCAjw7SWBhAnEiwAx8ZLasU8NfYHxcwMQnjfH7HwUrOv3Mctxb7kCB5x4CXnvdev8IRx_DKMeIxoCWDYQAvD_BwE&).

WHO. 2021 b. "WHO Coronavirus disease (COVID-19) Q&A: How is it transmitted?"

Wiltshire, Emma. 2022. "The Latest on Russia's Social Media Bans". Social Media Today. 15 March. <https://www.socialmediatoday.com/news/the-latest-on-russias-social-media-bans/620421/>.

Worldometers. 2022 a. Coronavirus Pandemic. <https://ns.worldometers.info/coronavirus/>.

—. 2022 b. Coronavirus worldwide graphs. Total Deaths due to COVID-19. <https://ns.worldometers.info/coronavirus/worldwide-graphs/>.

Yuri Levada Analytical Center. 2022. Accesat 03 17, 2022. <https://www.levada.ru/en/ratings/>.

Zafiu, Rodica. 2021. „«Narativul» și «narativa»”. Dilema veche 916 (28 octombrie-3 noiembrie). <https://dilemaveche.ro/sectiune/pe-ce-lume-traim/articol/narativul-si-narativa>.

Zamfir, Cătălin, și Lazăr Vlăsceanu. 1998. Dicționar de sociologie. Editura Babel.

Zielinski, C. 2021. "Infodemics and infodemiology: a short history, a long future". PanAmerican journal of public health (Rev Panam Salud Publica). Vol. 45. <https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/53850/v45e402021.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.